

DİL TƏDRİSİNDƏ KOMMUNİKATİV YANAŞMA

Kommunikativyönümlü təlimin məqsədi müvafiq çalışmalardan istifadə edərək tələbələrdə kommunikatv kompetensiyaları formalaşdırmaqdır. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, bu cür təlim tələbələri xarici dildə ünsiyyət prosesində yaradılmış müxtəlif situasiyalarda iştirak etməyə hazırlamağa xidmət edir.

Kommunikativyönümlü təlim motivasiyanı tam təmin edərək xarici dilin öyrədilməsi prosesində tələbələrdə dilə maraq yaradır, onlar bu dildə danışmağa daxili ehtiyac hiss edirlər və bununla da bilik və təcrübələri artır. Bu cür təlim keçənlər auditoriyadankənar vaxtlarda, başqa ölkələrdə olduqları zaman, xaricdən gələn qonaqları qəbul edərkən, yazışmalar zamanı və müxtəlif situasiyalarda real kommunikasiya üçün öyrədilən dildən istifadə etməyə hazır olurlar.

Kommunikativyönümlü təlimin əsas iştirakçıları müəllim və tələbələrdir. Kommunikativyönümlü yanaşma dil öyrənlərin diqqətini onları maraqlandıran mövzulara cəlb edir və proqram məqsədlərinə nail olmaq üçün mətn və çalışma seçiminə geniş imkan yaradır. Kommunikativlik qabiliyyəti əhəmiyyətli, real, inkişafetdirici çalışmaları yerinə yetirilməsi prosesində formalaşır, bunun uğurlu yekunu isə tələbələrdə özünə əminlik yaradır və özünə inamı yüksəldir. Kommunikativ təlim prizmasından yanaşarkən, burada linqvistik və ya qrammatik kompetensiyanın kommunikatv kompetensiyanın əsasını təşkil etdiyi xüsusi olaraq vurğulanır, onun vacib komponenti olduğu qeyd edilir, üstünlük məhz qrammatikanın kommunikatv yönümlü təliminə verilir. Bu məqsədlə qrammatikanın təliminə yenidən, məhz kommunikatvlik prizmasından baxılması, bu sahəyə ciddi, radikal dəyişikliklərin gətirilməsi diqqətdə saxlanılması vacib olan çox əhəmiyyətli bir məsələdir.

Ünsiyyət – insanlar arasında olan mürəkkəb qarşılıqlı proses olub informasiya mübadiləsinə əks etdirir. İnsanlar arasındakı ünsiyyət dərrakəli xarakter daşıyır, kommunikasiya adlandırılaraq verbal və qeyri-verbal vasitələrlə əks olunur. Kommunikasiya – latın sözü olub, “communicatio” – “məsaj”, “əlan” anlamına gəlir. Kommunikasiya informasiya mübadiləsinin xüsusi növü olub, emosional və intellektual məzmunlu informasiyanın ötürülməsi prosesidir.

“Kommunikasiya” sözünə termin kimi ilk dəfə XX əsrə aid ədəbiyyatlarda rast gəlinir. Elmi ədəbiyyatlarda bu termini 2 əsas fəlsəfi anlayışın qarşılıqlı əlaqəsi kimi təqdim edirdilər:

1) *Biheviorizm – burada əsas kommunikasiya fundamenti dil yox, nitq signalları kimi təqdim olunurdu.*

2) *Personalizm – kommunikasiya hər bir fərdin fiziki bacarığı qismində verilirdi. Xarici dillərin tədrisində təlim-tərbiyə prosesində kommunikatv mühit müəllim tərəfindən yaradılır və idarə olunur.*

Xarici dil üzrə müəyyən konkret mövzu üzərində tələbələrin kommunikatv səriştəsinin formalaşdırılması prosesi gedir (13, s.10-18). Səriştə (kompetensiya) - latın sözü olub “competentis” – bacarıqlı anlamına gəlir. Konkret bacarıqlar kompleksi olub, təcrübi-praktiki tapşırıqlar əsasında tədris prosesi zamanı formalaşır. Mövzu barəsində olan nəzəri ədəbiyyatların təhlili “Kommunikativ səriştə” anlayışına müxtəlif yanaşmalardan və müxtəlif nəzər nöqtələrindən baxmağa imkan verir.

Kommunikativ səriştə barədə elmi araşdırmalar Y.Jukov, L.Petrovskiy, P.Rastyannikov kimi pedaqoq və tədqiqatçıların adı ilə bağlıdır. Onlar kommunikatv səriştəni düzgün ünsiyyətə imkan yaradan, nitq fəaliyyətini formalaşdıran dil strukturuna yiyələnmə kimi qələmə verirdilər. Son dövrlərin elmi ədəbiyyatlarında “kommunikativ səriştə” anlayışının müxtəlif izahı və aspektləri mövcuddur. Onları konkretləşdirsək, kommunikatv səriştə: – Nitq fəaliyyətinin, nitq mədəniyyətinin müxtəlif situasiya və sferalarda dil vasitələrindən bacarıqlı istifadə; – Ünsiyyət prosesi zamanı verbal və qeyri-verbal vasitələrdən istifadə deməkdir.

Pedaqoq, tədqiqatçı E.İ.Passova görə bakalavr pilləsi üzrə xarici dillərin tədrisində dil üzrə kommunikatv səriştənin formalaşdırılması müəyyən şərtlərdən asılıdır ki, bunlar təkcə xarici faktorlar deyil, eləcə də daxili nüanslara, faktorlara söykənir. E.İ.Passov xarici faktorlar kimi ali təhsil müəssisəsinin tədrisi texnologiya bazası, auditor və sərbəst işləri aid edir, daxili faktorlara isə tələbənin fərdi-individual keyfiyyətlərini bildirirdi. Xarici dillərin tədris prosesi zamanı kommunikatv səriştənin formalaşdırılması hər bir bakalavrın fərdi-individual tədrisi trayektoriyasının inkişafına zəmin yaradır.

İlkin mərhələ tələbələrdə (I-II kurs) xarici dillərin tədrisində kommunikatv səriştənin formalaşdırılması özündə 5 mərhələli struktur komponentlərini əks etdirir (14, s.93). Bura aid edilir:

Məqsəd; texniki; nəzəriyyə; nəticə; qiymətləndirmə

Təqdim olunan model aşağıdakı məsələlərin həllinə istiqamətlənmişdir:

a) *Professional tərzdə şifahi və yazılı nitqdən istifadə;*

b) *Xarici dildə öz ixtisasına dair terminologiyanın rahatlıqla anlama;*

c) *Mətnin analizi;*

d) *Xarici media ilə işləmə qabiliyyəti;*

e) *Xarici dildə olan informasiyanın sistemləşdirilməsi və analizi.*

Qeyd edək ki, xarici dildə öz fikir və düşüncələrini şifahi sürətdə ifadə etmək ilkin mərhələ tələbələr (I-II kurs) üçün istər linqvistik, istərsə də psixoloji aspektdən kifayət qədər mürəkkəb bir proses hesab olunur. Sübut olunub ki, insanların digər xarici dildə ünsiyyət qurmaqda çətinlik çəkmələrinin əsas səbəbi onların öz doğma dillərində nitq qabiliyyətlərində və eyni zamanda öz fikir və düşüncələrini bölüşməkdə problemlər yaşamasıdır.

⁵ Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti

Sübut olunmuş bir faktordur ki, xarici dildə dialoq qurmaq, monoloji nitqlə müqayisədə daha mürəkkəb və qəliz hesab olunur. Çünki dialoji nitqdə tələbə danışmaqla yanaşı həm də öz audio bacarıqlarını nümayiş etdirmiş olur. Həm də dialoji nitqdə qurulan ünsiyyətin – kommunikasiyanın istiqamətini öncədən planlaşdırmaq, öncədən zənn edərək qeyd etmək mümkün olmur. Məhz bu baxımdan xarici dillərin tədrisində ilkin mərhələ tələbələrə (I-II kurs) kommunikativ səriştənin aşılınması olduqca zəruri bir metodiki məqsəd hesab olunmaqdadır (15, s.65).

Tədris prosesi zamanı kommunikativ səriştənin formalaşdırılmasının bütün modellərində tətbiq olunan ən aktual yanaşma integrativ yanaşmadır. Integrativ yanaşma xarici dillərin tədrisində tədrisi, elmi, tərbiyəvi problemləri asanlıqla həll etməyə imkan yaradır.

Pedaqogikada “integrasiya” – elmin, tədrisin müxtəlif növ və formalarının vahid tərzdə birləşdirilməsidir. İlkin mərhələ tələbələrdə xarici dillərin tədrisində integrativ yanaşma tədris prosesinə fərdi xarakter verərək müəllimə dərş prosesi zamanı auditoriyada iş tempini idarə etməyə və nəzarətdə saxlamağa, tədris materialının həcmi və səviyyəsini təyin etməyə imkan verir. Bu yanaşmanın tətbiqi ilkin mərhələ tələbələrdə (I-II kurs) və əsasən qeyri-ixtisas universitetlərdə tələbələrin dil biliklərinin yüksəldilməsinə müsbət təsir göstərir. Xarici dillərin tədrisində kommunikativ səriştənin formalaşdırılması aspektlərinə nəzər yetirək.

- *Tədrisi-elmi aspekt – formalaşdırılma prosesi təkcə dilə yiyələnmə deyil, ümummədəni və beynəlxalq dünyagörüşün artırılması kimi.*
- *Potensialın inkişafı aspekti – intellektual-düşüncə potensialının inkişafı, fərdi-yaradıcı keyfiyyətlərin inkişafı, fərdi və kollektivdə işləmə bacarığı.*
- *Tərbiyəvi aspekt – dil və mədəniyyətlər arasındakı dünyagörüşün formalaşması zəmində reallaşır, tolerantlıq, açıqlıq, digər xalqların maddi və mənəvi dəyərlərinə hörmət (16, s.11).*

Xarici dillərin tədrisində kommunikativ formalaşdırılmasının bütün modelləri və aspektləri tədris prosesinə kommunikativ yanaşmaya əsaslanır. Məhz buna əsasən kommunikativ səriştə ancaq ünsiyyət vasitəsilə mümkün ola, formalaşsın bilər. I-II kurslarda kommunikativ səriştənin formalaşdırılması real ünsiyyətə əsaslanan motivə, məqsədyönlülük, informativlik, innovativlik, funksionallıq, situativlik kimi parametrlərə söykənməlidir. Məhz bu faktorların sayəsində tədris adekvat, real-ünsiyyət şəklini alaraq, auditoriyada uyğun autentik materiallar vasitəsilə real ünsiyyət mühiti qurula bilər. Müasir pedaqoji ədəbiyyatlarda I-II kurs tələbələrdə xarici dil üzrə kommunikativ bacarıqlar cəmiyyətdə sosiallaşmanın əsas vasitələrindən biri kimi qələmə verilir və özündə bir neçə elementi əks etdirir bilər:

1. *Tələbənin sosial yönümlü fərdi-psixoloji keyfiyyətlərin formalaşdırılması;*
2. *İstənilən situasiyalarda rahat və əminliklə ünsiyyət qurmaq bacarığının yetişdirilməsi, dil komplekslərinin aradan qaldırılması;*
3. *İctimai kommunikativ fəaliyyətin bacarıq və vərdislərinə yiyələnmə;*
4. *İctimai kommunikativ mühitin düzgün və adekvat şəkildə analiz etmə qabiliyyətinin yeridilməsi;*
5. *Cəmiyyətdə ünsiyyət zamanı öz şəxsi və işgüzar mövqelərinin düzgün şəkildə təqdim olunması.*

Qeyd olunan elementlərin pedaqoqlar tərəfindən tələbələrə aşılınması onlara öz potensialının artırmasına zəmin yaratmış olacaq. Kommunikativ səriştənin formalaşdırılmasında tədris olunan xarici dil o halda uğurlu mənmimsən bilər ki, öncə qeyd olunan kommunikativ aspektlərlə yanaşı tədrisdə düzgün metodiki prinsiplər seçilmiş olsun. Həmin prinsiplərə aid edilir: *kommunikativlik, integrativlik, situativlik, problemlilik.*

Kommunikativlik prinsipi – tədrisdə kommunikativ mühitin yaradılmasını əks etdirir.

İntegrativlik prinsipi – ilkin mərhələdə xarici dilə dinamik motivasiyanın formalaşdırılmasının birbaşa təsirini əks etdirir. Analitik-düşüncə tərzinin inkişafına, professional dünyagörüşün genişlənməsinə gətirib çıxararaq həmin dil üzrə kommunikativ bacarıq və səriştələrin formalaşdırılmasına səbəb olur.

Situativlik prinsipi – xarici dillərin tədrisində kommunikativ yönümlü tədrisin əsas meyarlarından biri hesab olunur, belə ki tədris prosesi zamanı situativ dialoqlara əsaslanır.

Problemlilik prinsipi – tələbələrin maraq dairələrinə uyğun tərtib edilərək ünsiyyətin əsas bazasına çevrilir.

Qeyd etmək yerinə düşər ki, vurğulanan prinsiplər bir-biri ilə vəhdət təşkil edərək kommunikativ səriştələrin formalaşdırılmasının bütün standart qəbul olunmuş modellərini özündə əks etdirir (17, s.220).

Qrammatikanın tədrisində interaktiv təlim metodlarının tətbiqi də yüksək nəticələr əldə etməyə imkan verdi. Belə ki, bu cür yanaşma tələbələrin yalnız yaddaşının yeni elmi biliklərlə (informasiya ilə) zənginləşdirilməsinə deyil, həm də təfəkkürünün daim inkişaf etdirilməsinə, təşəbbüskarlığına, biliklərin müstəqil əldə edilməsinə, şəxsi keyfiyyət və qabiliyyətlərin qazanılmasına yönəlmişdir. Bu zaman tələbələr təlim materialının öyrənilməsi prosesində müqayisələr, təhlillər edir, ümumiləşdirmələr aparmağı, qərarlar verməyi, nəticələr çıxarmağı öyrənirlər.

Beləliklə, kommunikativ yanaşma müasir dövrün tələblərini nəzərə alaraq xarici dilin təlimində qrammatikanın öyrədilməsinin tərəfdarları və onun ixtisara salınması tərəfdarları arasında razılaşma yaradır, həmçinin motivasiyanı yüksəldən, yaradıcı fəallığı stimullaşdıran şəxsiyyətyönümlü texnologiyalara üstünlük verərək kommunikativ fəaliyyətin təmin olunmasına imkan yaradır.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov A. Azərbaycan dili təlimi məzmununa dair üç məsələ barədə. “Azərbaycan dili və ədəbiyyatı tədrisi”, N: 1, 2000
2. Bəbirova Ə. Xarici dil dərslərində müasir vasitələrdən istifadənin əhəmiyyəti. “Müəllimə kömək” (metodik toplus), Bakı, 2006
3. Cəfərova B. Qarşılaşdırma üsulunun tədrisdə əhəmiyyəti. Filologiya məsələləri, N: 3, 2011
4. Dayanova H. İngilis dilinin (şifahi nitqin) öyrədilməsində dil çalışmalarının rolu. Filologiya məsələləri, N: 3, 2013
5. Xəlilova T. Azərbaycan dilinin xarici dil kimi tədrisində istifadə edilən üsullar. Filologiya məsələləri, N: 3, 2013

6. Qəmarlı S., Əfəndiyeva Z. Nitqin növləri və formaları. Filologiya məsələləri. N: 3, 2013
7. Süleymanov Y. Xarici dilin tədrisində müxtəlif səviyyələrdə baş verən interferensiyalar. Filologiya məsələləri, N: 4, 2014
8. Başkan Ö. "Yükseköğretim Kurumlarında İngilizce Öğretim İzlenesi", İzlem, 11-19, 1980.
9. Kocaman A. Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri. Genel Dilbilim Dergisi, 1,2:80-98, 1978
10. Sebüktekin H. Yüksek Öğretim Kurumlarımızda Yabancı Dil İzleneleri. İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi, 1981
11. Türk Dili, Dil Öğretim Özel Sayısı, TDK Yay., S.:379-380, Temmuz-Ağustos, 1983
12. Dulay H., Burt M. ve Krashen S.. Language Two. Oxford University Press, 1982
13. Сальникова С.А. Ключевые компетенции в современном образовании. С.А. Сальникова // Начальная школа плюс до и после, №12, Москва 2011. с.10-18.
14. Попова Т.П. Необходимость использования компетентностного подхода в процессе обучения иноязычному общению (неязыковой вуз). ИС-ОМ.2013.№2.URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/neobhodimostispolzovaniyakompetentnos-tnogo-podhoda-v-protsesseobucheniyaainoyazychnomu-obshcheniyu-neyazykovovuz> (дата обращения: 25.07.2023).
15. Научный журнал Вестник Науки и Образования № 3, Том 2. Москва 2017. с.65-67.
16. Научный журнал Вестник ТГУ выпуск 6 (146). Москва, 2015, с. 11-16.
17. Научный журнал Современные Проблемы Образования Том 9, №11. Москва 2014, с. 220-225.
18. Finocchiaro, M. Myth and Reality : A Plea for a Broader View. The Art of TESOL: Part I, Washington D. C, English Teaching Forum, 1975
19. Gardner, R. C. ve W. E. Lambert. Attitudes and Motivation in Second Language Learning. Rowley, Mass, Newbury House, 1972.
20. Gardner, R. C. Attitudes and Motivation : Their Role in Second Language Acquisition (ed.) Oller, J. ve Richards, J., Focus on the Learner, New York, Newbury House, 1973
21. [http://www.anl.az/download/mecale/adu_dil_edebiyat/2021/02/12\(mecale\).pdf](http://www.anl.az/download/mecale/adu_dil_edebiyat/2021/02/12(mecale).pdf)
22. <https://ojs.publisher.agency/index.php/THIR/article/view/2087>

Açar sözlər: kommunikasiya, kommunikativ səriştə, biheviorizm, personalizm, verbal və qeyri-verbal vasitələr, innovativlik.

Ключевые слова: коммуникация, коммуникативная компетентность, бихевиоризм, персонализм, вербальные и невербальные средство общения, инновационность.

Key words: communicative, communicative competence, behaviorism, personalism, verbal and non-verbal communication, innovation.

Резюме

Основной целью обучения языку является формирование и развитие коммуникативной компетенции у изучающих иностранный язык. В нашу современную эпоху перед преподавателями стоит не только формирование научных знаний учащихся, но и развитие их индивидуально-мыслительных способностей и межкультурного мировоззрения. В статье рассматриваются аспекты и принципы формирования коммуникативной компетентности при обучении языку, способы правильной социализации учащихся в обществе и др. отражено.

Summary

The main goal of teaching foreign languages is the formation and development of communicative competence in foreign language learners. In our modern era, teachers face not only the formation of students' scientific knowledge, but also the development of their individual-thinking abilities and intercultural worldviews. In the article, aspects and principles of formation of communicative competence in language teaching, ways of proper socialization of students in society, etc. reflected.

RƏYÇİ: dos. E.Vəliyeva